Voltaire

Candide of Het optimisme

Uit het Duits vertaald door doctor Ralph
Met de aantekeningen die werden gevonden in de zak van de geleerde,
toen deze te Minden overleed in het jaar des Heren 1759

Vertaald en ingeleid door Hannie Vermeer-Pardoen

vangennep amsterdam

Inhoud

1. Hoe Candide werd opgevoed in een mooi kasteel en hoe hij daar werd weggejaagd 7
2. Hoe het Candide verging bij de Bulgaren 10
3. Hoe Candide wegliep bij de Bulgaren en hoe het hem verging 12
4. Hoe Candide zijn vroegere leraar filosofie, doctor Pangloss, ontmoette en wat er toen gebeurde 14
5. Storm, schipbreuk, aardbeving, en wat er gebeurde met doctor Pangloss, Candide en de wederdoper Jakob 17
6. Hoe er een mooi autodafe werd gehouden om aardbevingen te voorkomen, en hoe Candide werd afgeranseld 20
7. Hoe een oude vrouw Candide verzorgde, en hoe hij zijn geliefde terugvond 22
8. Het verhaal van Cunegonde 24
9. Wat er gebeurde met Cunegonde, Candide, de grootinquisiteur en de jood 27
10. Hoe berooid Candide, Cunegonde en de oude vrouw in Cadiz aankomen, en hoe ze scheep gaan 29
11. Het verhaal van de oude vrouw 31
12. Vervolg van de ongelukkige avonturen van de oude vrouw 34
13. Hoe Candide afscheid moest nemen van de mooie Cunegonde en de oude vrouw 38
14. Hoe Candide en Cacambo werden ontvangen bij de jezuïeten van Paraguay 40
15. Hoe Candide de broer van zijn geliefde Cunegonde doodde 43
16. Wat er gebeurde met de twee reizigers, met twee meisjes, twee apen en de inboorlingen, de zogenaamde Hangoren 45
17. Aankomst van Candide en zijn knecht in het land Eldorado, en wat zij daar zagen 49
18. Wat zij zagen in het land Eldorado 53
19. Wat zij in Suriname beleefden, en hoe Candide kennismaakte met Martijn 58
20. Wat Candide en Martijn op zee overkwam 63

21. Al redenerend naderen Candide en Martijn de kust van Frankrijk 66
22. Wat Candide en Martijn in Frankrijk beleefden 68
23. Candide en Martijn varen naar de kust van Engeland; wat zij daar zien 77
24. Over Paquette en broeder Giroflée 79
25. Bezoek aan de heer Pococurante, een Venetiaans edelman 83
26, Over een maaltijd die Candide en Martijn op een avond samen met zes vreemdelingen gebruikten, en wie dat waren 88
27. Candides reis naar Constantinopel 91
28. De belevenissen van Candide, Cunegonde, Pangloss, Martijn en de anderen 95
29. Hoe Candide Cunegonde en de oude vrouw terugvond 98
30. Besluit 99

Aantekeningen 103

HOOFDSTUK 1

Hoe Candide werd opgevoed in een mooi kasteel en hoe hij daar werd weggejaagd

Er leefde in Westfalen, in het kasteel van baron Thunder-ten-tronckh, een jongeman die van nature bijzonder vriendelijk in de omgang was. Dat stond op zijn gezicht al te lezen. Hij had een heel gezonde kijk op de dingen en was tegelijk bijzonder eenvoudig van geest; om die reden, denk ik, werd hij Candide genoemd. De oudgedienden van het kasteel vermoedden dat hij de zoon was van de zuster van mijnheer de baron en van een brave, fatsoenlijke edelman uit de buurt, met wie de freule nooit had willen trouwen, omdat hij maar op eenenzeventig kwartieren kon bogen en de rest van zijn stamboom door de tand des tijds was weggevreten.

Mijnheer de baron was een van de machtigste heren van Westfalen, want zijn kasteel had een deur en ramen.[1] In zijn grote zaal prijkte zelfs een wandtapijt. Met alle honden van zijn erf kon je in geval van nood een meute vormen; zijn stalknechten deden dienst als pikeurs; de dorpspastoor was zijn grootaalmoezenier. Hij werd door iedereen excellentie genoemd, en als hij een anekdote vertelde werd er gelachen.

Mevrouw de barones, die ongeveer driehonderdvijftig pond woog, stond uit hoofde van dat feit hoog in aanzien, en de stijlvolle manier waarop zij de honneurs van de familie waarnam, maakte dat men nog meer eerbied voor haar had. Haar dochter Cunegonde, die zeventien jaar oud was, zag er blozend, fris, mollig en aantrekkelijk uit. De zoon van de baron leek zijn vader in alle opzichten tot eer te strekken. De huisleraar Pangloss was het orakel van de familie, en de kleine Candide luisterde naar zijn lessen met alle ontvankelijkheid die hoorde bij zijn leeftijd en zijn karakter.

Pangloss gaf les in de metafysisch-theologische cosmolonnozelogie. Hij kon prachtig bewijzen dat er geen gevolg is zonder oorzaak, en dat in deze beste van alle mogelijke werelden het kasteel van mijnheer de baron het mooiste van alle mogelijke kastelen was, en mevrouw de barones de beste van alle mogelijke baronessen.

'Het is bewezen,' zei hij, 'dat de dingen niet anders kunnen zijn dan ze zijn: want aangezien alles is gemaakt met een doel, is alles

ook noodzakelijkerwijs gemaakt voor het beste doel. Let maar eens op: neuzen zijn gemaakt voor een bril, en daarom dragen we brillen. Benen zijn duidelijk bedoeld voor broekspijpen en daarom hebben we een broek aan. Stenen zijn er om gehouwen te worden en er kastelen van te maken, en daarom heeft Zijne Excellentie zo'n prachtig kasteel; de belangrijkste baron van de hele provincie behoort in het mooiste kasteel te wonen; en omdat varkens zijn geschapen om opgegeten te worden, eten we het hele jaar door varkensvlees: degenen die beweerd hebben dat alles goed is, zaten er bijgevolg lelijk naast; ze hadden moeten zeggen dat alles op zijn best is.'

Candide luisterde aandachtig en in kinderlijk vertrouwen toe; want hij vond mejuffrouw Cunegonde heel erg mooi, hoewel hij nooit zo vermetel was haar dat te zeggen. Hij kwam tot de slotsom dat het geluk om freule Cunegonde te zijn onmiddellijk volgde op het geluk om geboren te zijn als baron van Thunder-ten-tronckh; daarna kwam het geluk om haar elke dag te mogen zien; en ten slotte was er het geluk om te mogen luisteren naar meester Pangloss, de grootste filosoof van de provincie en bijgevolg van de hele wereld.

Toen Cunegonde op een dag een wandelingetje maakte bij het kasteel onder een groepje bomen dat 'het park' werd genoemd, zag zij hoe doctor Pangloss tussen de struiken een experimentele biologieles gaf aan het kamermeisje van haar moeder, een heel knappe, leergierige brunette. Aangezien freule Cunegonde veel aanleg had voor de exacte vakken, bleef ze ademloos staan kijken naar de proefnemingen die voor haar ogen verscheidene malen werden herhaald; zij zag duidelijk wat de voldoende reden van de geleerde was, begreep de gevolgen en de oorzaken, en opgewonden keerde ze huiswaarts, peinzend en vol verlangen om ook zo geleerd te worden, en ze dacht eraan dat zij weleens de voldoende reden van de jonge Candide kon worden en hij van haar.

Toen ze weer bij het kasteel was, kwam ze Candide tegen en ze bloosde; Candide bloosde ook; toen ze hem gedag zei verslikte ze zich, en Candide sprak tegen haar zonder dat hij wist wat hij zei. Toen ze de volgende dag na het middageten van tafel gingen, stonden Cunegonde en Candide ineens samen achter een kamerscherm; Cunegonde liet haar zakdoekje vallen; Candide raapte het op, in haar onschuld pakte ze hem bij de hand, en de jongeman drukte in zijn onschuld een kus op de hand van het meisje en hij deed dat heel heftig, met veel gevoel en heel lief; hun monden vonden elkaar, hun ogen begonnen te schitteren, hun knieën knikten, hun handen

dwaalden af. Mijnheer de baron van Thunder-ten-tronckh liep langs het scherm, en toen hij deze oorzaak en dit gevolg constateerde, joeg hij Candide met een paar harde schoppen onder zijn achterwerk het kasteel uit; Cunegonde viel in zwijm; zodra ze weer bijgekomen was, kreeg ze van mevrouw de barones een draai om haar oren; en alles stond op zijn kop in het mooiste en plezierigste van alle mogelijke kastelen.

HOOFDSTUK 2

Hoe het Candide verging bij de Bulgaren

Toen Candide was verjaagd uit het aardse paradijs, liep hij heel lang doelloos voort. Huilend hief hij zijn ogen ten hemel en dikwijls wendde hij zijn blik naar het fraaiste van alle kastelen, dat het mooiste van alle freuletjes in zich borg; zonder eten legde hij zich te slapen, midden op een veld, tussen twee voren; de sneeuw viel in dikke vlokken neer.

Verkleumd tot op het bot sleepte Candide zich de volgende morgen naar de naburige stad, die Valdberghoff-trarbk-dikdorff heette; hij had geen cent op zak en was halfdood van honger en vermoeidheid. Treurig bleef hij staan voor de deur van een kroeg. Twee in het blauw geklede mannen[2] zagen hem staan: 'Kijk eens, makker,' zei de een, 'die jongen ziet er goed uit en hij heeft de vereiste lengte.' Ze liepen op Candide toe en nodigden hem uit met hen het middagmaal te gebruiken. 'Heren,' sprak Candide met een innemende eenvoud tot hen, 'ik ben zeer vereerd, maar ik heb geen geld om mijn aandeel in de kosten te betalen.' 'Ach, mijnheer!' zei een van de blauwen tegen hem, 'iemand met zo'n uiterlijk en zulke kwaliteiten hoeft nooit iets te betalen: bent u niet vijf voet en vijf duim lang?' 'Zeker, heren,' sprak hij met een buiging, 'dat is inderdaad mijn lengte.' 'Nou, mijnheer, schuif dan maar aan; wij houden u niet alleen vrij, maar wij kunnen ook absoluut niet tolereren dat iemand als u zonder geld zit; mensen zijn er om elkaar te helpen.' 'Daar hebt u gelijk in,' zei Candide, 'dat zei de heer Pangloss ook altijd tegen mij, en ik zie wel dat alles op zijn best is in de wereld.' Ze verzoeken hem om een paar daalders van hen aan te nemen, hij pakt ze aan en wil een schuldbekentenis schrijven; maar daar willen ze niet van horen en ze gaan aan tafel. 'Houdt u niet heel veel van...?' 'O ja,' antwoordde hij, 'ik houd heel veel van freule Cunegonde.' 'Nee,' zei een van de heren, 'we bedoelen of u niet heel veel houdt van de koning van Bulgarije.' 'Helemaal niet,' zei hij, 'want die heb ik nog nooit gezien.' 'Wat krijgen we nu? En dat is nog wel de aardigste van alle koningen. Laten we maar een toast op hem uitbrengen.' 'Met genoegen, heren,' en hij drinkt. 'Zo is het wel genoeg,' zeggen ze tegen hem, 'nu bent

u de steun, de toeverlaat, de verdediger en de held van de Bulgaren; uw fortuin is gemaakt en u bent verzekerd van roem.' Meteen krijgt hij voetboeien om en wordt hij naar het regiment gebracht. Ze laten hem rechtsomkeert maken, linksomkeert, de laadstok omhoog doen en weer terug, aanleggen, schieten, de pas verdubbelen, en hij krijgt dertig stokslagen; de volgende dag doet hij de exercitie wat minder slecht en krijgt hij twintig stokslagen; twee dagen later krijgt hij er maar tien en zijn kameraden hebben er niet van terug.

Candide was verbijsterd en hij begreep nog niet al te best hoe hij nu een held kon zijn. Op een mooie lentedag besloot hij een wandelingetje te gaan maken en hij liep zijn neus achterna, want hij vond dat mens en dier het voorrecht hadden om hun benen te gebruiken zoals ze dat zelf wensten. Hij had nog geen twee mijl afgelegd of hij wordt ingehaald door vier andere helden van zes voet, die hem in de boeien slaan en hem naar het gevang brengen. In overeenstemming met de regels van de wet werd hem gevraagd of hij liever zesendertig maal spitsroeden wilde lopen door het hele regiment, of misschien liever in één keer twaalf loden kogels door zijn hoofd gejaagd kreeg. En of hij nu al zei dat er toch een vrije wil bestaat en dat hij geen van beide wilde, hij moest kiezen; krachtens de gave Gods die *vrijheid* wordt genoemd, besloot hij zesendertig maal spitsroeden te lopen; twee ronden liet hij over zich heen komen. Het regiment bestond uit tweeduizend man; dat betekende dus dat hij vierduizend stokslagen kreeg, die vanaf zijn nek tot zijn kont al zijn spieren en pezen blootlegden. Toen ze aan de derde ronde wilden beginnen kon Candide niet meer, en hij vroeg of ze alsjeblieft zo goed wilden zijn om zijn kop eraf te schieten; die gunst werd hem verleend; hij kreeg een blinddoek om en moest knielen. Op dat ogenblik komt de koning der Bulgaren voorbij en informeert wat het slachtoffer heeft misdaan; en aangezien de koning uitermate intelligent was, begreep hij uit alles wat hij over Candide te horen kreeg dat het hier ging om een jonge metafysicus die volstrekt niet op de hoogte was van de praktische kant van het leven, en hij verleende hem gratie met een lankmoedigheid die in alle kranten en tot in lengte van dagen geprezen zal worden. Een brave chirurgijn wist Candide in drie weken te genezen met de zalfjes waarvan de samenstelling is aangegeven door Dioscorides.[3] Zijn huid was alweer een beetje aangegroeid en hij kon weer lopen, toen de koning der Bulgaren slag ging leveren met de koning der Abaren.

HOOFDSTUK 3

Hoe Candide wegliep bij de Bulgaren en hoe het hem verging

Niets was zo mooi, zo lichtvoetig, zo schitterend en zo ordelijk als de twee legers. De trompetten, de fluiten, de hobo's en de kanonnen vloeiden samen tot een harmonie die zelfs in de hel nog nooit was gehoord. Om te beginnen schoten de kanonnen aan beide zijden zo ongeveer zesduizend man aan flarden; vervolgens verloste het musketvuur de beste van alle werelden van pakweg negen- à tienduizend boeven die het aardoppervlak onveilig maakten. Ook de bajonet was een voldoende reden voor de dood van enkele duizenden mannen. Het totaal kon wel eens oplopen tot zo'n dertigduizend zielen. Candide, die beefde als een filosoof, verstopte zich zo goed mogelijk tijdens deze heroïsche slachtpartij.

Terwijl de beide koningen elk in hun eigen kampement het Te Deum lieten zingen, besloot hij elders te gaan nadenken over gevolgen en oorzaken. Hij stapte over stapels doden en stervenden heen, en ging eerst naar een naburig dorp; het lag in de as: het was een Abaars dorp dat door de Bulgaren volgens de regels van het algemeen geldende recht was platgebrand. Hier keken met wonden overdekte grijsaards toe hoe hun door de vijand neergesabelde vrouwen stierven met hun kinderen aan de bebloede borst; daar lagen zieltogende meisjes, wier buik was opengereten nadat ze de natuurlijke behoeften van een paar helden hadden bevredigd; andere meisjes waren half verbrand en smeekten schreeuwend om een genadeschot. Op de grond lagen overal hersenen naast afgeschoten armen en benen.

Zo snel mogelijk vluchtte Candide naar een ander dorp: dat behoorde toe aan de Bulgaren en de Abaarse helden hadden er op dezelfde manier huisgehouden. Candide liep maar door, over lillende lichaamsdelen en met niets dan puinhopen om zich heen, en eindelijk had hij het strijdtoneel achter zich gelaten, met in zijn knapzak wat schamele proviand en in zijn hoofd nog steeds het beeld van freule Cunegonde.

Toen hij in Holland kwam, was zijn voorraadje uitgeput; maar omdat hij had gehoord dat iedereen rijk was in dat land en dat de mensen er christelijk waren, twijfelde hij er niet aan of hij zou daar even goed worden behandeld als in het kasteel van mijnheer de

baron, voordat hij er werd weggejaagd om de mooie ogen van freule Cunegonde.

Hij vroeg aan een aantal ernstige figuren om een aalmoes, maar ze antwoordden hem allemaal dat hij, als hij daarmee doorging, zou worden opgesloten in een verbeteringsgesticht om te leren hoe hij zich moest gedragen.

Hij richtte zich vervolgens tot een man die zojuist een uur lang helemaal alleen voor een grote groep mensen had staan oreren over naastenliefde. De spreker wierp een loensende blik op hem en sprak: 'Wat kom je hier doen? Ben je hier voor de goede zaak?' 'Er is geen zaak zonder oorzaak,' antwoordde Candide bescheiden. 'Alle dingen zijn noodzakelijkerwijs met elkaar verbonden en op de best mogelijke manier geregeld. Ik moest worden weggejaagd bij freule Cunegonde, ik moest spitsroeden lopen, en nu moet ik om brood bedelen totdat ik het zelf kan verdienen; dat alles kon niet anders zijn dan het is.' 'Beste vriend,' zei de spreker tegen hem, 'geloof je dat de paus de antichrist is?' 'Dat hoor ik vandaag voor het eerst,' antwoordde Candide, 'maar of hij dat nu wel is of niet, ik heb niets te eten.' 'Je verdient geen eten,' sprak de ander, 'maak dat je wegkomt, onverlaat, verdwijn, ellendeling, en kom me van z'n levensdagen niet meer onder ogen.' De vrouw van de spreker keek net uit het raam, en toen ze een man zag die eraan twijfelde of de paus wel de antichrist was, gooide ze een volle ... leeg over zijn hoofd. Hemeltjelief! Waar vrouwen in hun geloofsijver al niet toe komen!

Een man die niet gedoopt was, een brave wederdoper, Jakob geheten, zag hoe wreed en smadelijk er werd opgetreden tegen een van zijn broeders, een wezen op twee poten en zonder veren; hij nam hem mee naar huis, maakte hem schoon, gaf hem brood en bier, schonk hem twee florijnen en wilde hem zelfs als leerjongen laten werken in zijn fabriek voor in Holland vervaardigde Perzische stoffen. Het scheelde niet veel of Candide wierp zich voor hem in het stof en hij riep uit: 'Meester Pangloss had het me wel gezegd dat alles op zijn best is in deze wereld, want uw buitengewone edelmoedigheid maakt oneindig veel meer indruk op mij dan de hardvochtigheid van die meneer in die zwarte jas en van mevrouw zijn echtgenote.'

Toen hij de volgende dag een wandelingetje maakte, kwam hij een met zweren overdekte bedelaar tegen; de man had uitgebluste ogen, een weggevreten neuspunt, een misvormde mond, zwarte tanden en een schorre stem; hij werd gekweld door hevige hoestbuien en bij elke hoestbui spoog hij een tand uit.